

LESZEK STANISŁAW STYS

POWSTANIE I DZIAŁALNOŚĆ GRUP OPERACYJNYCH OSADNICTWA WOJSKOWEGO NA DOLNYM ŚLĄSKU (LIPIEC—WRZESIEŃ 1945 R.)

W ogólnonarodowej akcji zasiedlania Ziemi Odzyskanych wzięło także udział ludowe Wojsko Polskie. Na terenie Dolnego Śląska w granicach administracyjnych z 31 grudnia 1945 r. pod osadnictwo wojskowe wyznaczono pięć powiatów położonych nad zachodnią granicą województwa, a mianowicie Lubań, Lwówek Śląski, Zgorzelec, Żagań i Żary¹. W wymienionych powiatach, podobnie jak w innych przeznaczonych na osadnictwo wojskowe, działały grupy operacyjne, wysyłane przez jednostki wojskowe². Artykuł niniejszy poświęcony jest omówieniu celów i zadań wspomnianych grup operacyjnych³.

Geneza grup operacyjnych sięga daty 18 czerwca 1945 r.⁴, kiedy to wydana została przez Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego instrukcja o osadnictwie wojskowym. Chociaż ów dokument nie posługiwał się

¹ Archiwum Państwowe Miasta Łodzi i Województwa Łódzkiego, zespół Państwowy Urząd Repatriacyjny, Zarząd Centralny, Wydział Przesiedleńczy 4a, s. 3, instrukcja Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego w sprawie osadnictwa wojskowego z 18 VI 1945; „Polska Zbrojna”, organ Ministerstwa Obrony Narodowej, 26 IX 1945, nr 205, wspólne zarządzenie ministrów: Obrony Narodowej, Administracji Publicznej, Rolnictwa i Reform Rolnych z 24 IX 1945.

² Oprócz tych pięciu powiatów Dolnego Śląska w skład osadnictwa wojskowego na terenie Ziemi Odzyskanych wchodziło jeszcze dalszych siedem, a to: Kamień Pomorski, Gryfino, Chojna, Sulęcín, Rzepin, Krosno Odrzańskie i Gubin. Tamże.

³ Inne sprawy związane z osadnictwem wojskowym poruszyłem w artykule *Rola Wojska Polskiego w zasiedleniu i zagospodarowaniu Dolnego Śląska w pierwszych latach władzy ludowej* (Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka, 1962, nr 2a, s. 109).

⁴ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej skrót: CAW), III/4, t. 286, s. 208, instrukcja Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego w sprawie osadnictwa wojskowego z 18 VI 1945.

terminem „grupy operacyjne”, to jednak — sądząc po zadaniach, jakie stawiano przed dowódcami jednostek wojskowych i żołnierzami w zakresie osadnictwa wojskowego — należy wnioskować, że już wtedy rodziła się myśl powołania do życia takich grup. Wspomniana instrukcja zobowiązywała dowódców jednostek wojskowych do osiedlania żołnierzy na gospodarstwach grupami, według jednostek wojskowych. Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego dążyło do utworzenia gniazd osadniczych, które zabezpieczyłyby tereny przeznaczone na osadnictwo wojskowe do czasu masowego rozwinięcia się akcji osiedleńczej, co mogło nastąpić z chwilą rozpoczęcia się demobilizacji armii⁵. Możliwość taką stwarzał rozkaz osiedleńczy z 3 czerwca 1945 r.⁶, w którym Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego nakazywało, by jednostki wojskowe przystępowały w związku z akcją osiedleńczą do planowego zwalniania z wojska starszych żołnierzy (mających ponad czterdzieści lat) i osiedlały ich na Ziemiach Odzyskanych.

Dowódca 7 Łużyckiej Dywizji Piechoty, wykonując zalecenia w wyżej wspomnianej sprawie, polecił podległym sobie jednostkom wojskowym osiedlić na poniemieckich gospodarstwach żołnierzy liczących ponad czterdzieści lat. Żołnierze ci mieli obowiązek wykonywać tam niezbędne prace gospodarcze oraz przeprowadzić inwentaryzację gospodarstw w przydzielonych im rejonach. Mieli także zebrać rozproszony inwentarz żywy, zabezpieczyć mleczne krowy, trzodę chlewną i drób. W każdej powierzonej grupie żołnierzy wsi pracami kierował specjalnie wyznaczony podoficer⁷.

W miarę rozwijania i konkretyzowania się form organizacyjnych w dziedzinie osadnictwa wojskowego ulegała również poprawie sama metoda jego prowadzenia. Dlatego też Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego w dokumencie z 5 lipca 1945 r. rozwinęło i uściśliło zadania stojące przed organami osadnictwa wojskowego i sztabami oddziałów wojskowych. Potrzeba tych zmian wynikała z dotychczasowej praktyki, w której było sporo żywołości, mianowicie jednostki wojskowe,

⁵ „Polska Zbrojna”, 20 VI 1945, nr 121, wywiad z płk. Piotrem Jaroszewiczem, zastępcą Centralnego Inspektora Osadnictwa Wojskowego; ponadto mówi też o tym konspekt pogadanki pt. *Ziemie Odzyskane na zachodzie i północy musimy załudnić i zagospodarować*, nr 48 z 9 VI 1945, wydany przez Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy WP.

⁶ CAW, III/1, t. 420, s. 28, rozkaz Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego nr 111 z 3 VI 1945 w sprawie osadnictwa wojskowego.

⁷ „W każdej wsi wydzielić jednego podoficera, który będzie dowódcą grupy osiedlonych żołnierzy. Żołnierzom pozostawić broń i przestrzegać ściśle wojskowej dyscypliny”. Tamże, III/90, t. 60, s. 111, rozkaz dowódcy 7 Łużyckiej Dywizji Piechoty z 26 VI 1945.

mając pełną swobodę, wysyłały swoje grupy tam, gdzie chciały, co prowadziło w wielu wypadkach do zajmowania przez nie gospodarstw najzasobniejszych, wymagających najmniejszych nakładów pracy. Ponadto wiele jednostek zbyt wolno przystępowało do tej akcji.

Miesiąc, jaki upłynął od czasu ogłoszenia rozkazu o osadnictwie wojskowym, był przede wszystkim okresem działalności informacyjno-zapoznawczej na temat tego osadnictwa wśród żołnierzy. Obecnie władze wojskowe przystąpiły do osiedlania części żołnierzy w powiatach przeznaczonych na osadnictwo wojskowe. Fakt osadzania pierwszych wojskowych i ich rodzin na gospodarstwach miał duży wpływ na ożywienie się osadnictwa wojskowego. We wspomnianym dokumencie czytamy: „Akcję osadnictwa rodzin żołnierskich na terenach przeznaczonych pod osadnictwo wojskowe należy w najbliższym czasie ożywić w ten sposób, aby każda jednostka wojskowa począwszy od samodzielnego pułku jeszcze w miesiącu lipcu 1945 roku doprowadziła do osadzenia na roli kilkudziesięciu rodzin własnymi siłami. Zostaną stworzone w ten sposób gniazda osadnicze, które w naturalny sposób będą przyciągały falę osadniczą, pomogą postawić sprawę propagandy osadnictwa na gruncie realnym”⁸.

Do osiągnięcia wspomnianego zamiaru przyczyniły się powołane do życia grupy operacyjne. Były one dwojakiego rodzaju:

a) takie, które udawały się na wyznaczony teren dla przeprowadzenia prac przygotowawczych, jak pomoc w przesiedlaniu Niemców, remont domów, inwentarza martwego, organizowanie zbiorów itp.;

b) takie, których zadaniem było wyjechać na miejsca dotychczasowego zamieszkania rodzin wojskowych w celu zorganizowania zbiorowego ich przyjazdu na nowe tereny. Grupy te były zaopatrywane w odpowiedni transport samochodowy, benzynę i żywność potrzebną na czas przejazdu⁹.

Dalsze nasze rozważania będą dotyczyły tych grup operacyjnych, których zadania zostały określone pod literą „a”, z tego względu, że

⁸ Tamże, III/1, t. 420, s. 35, rozkaz Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego nr 141 z 5 VII 1945. Dowódca 2 Armii Wojska Polskiego, jednocześnie Generalny Inspektor Osadnictwa Wojskowego, wydał rozkaz mający na celu uaktywnienie osadnictwa wojskowego na terenach przydzielonych dowodzonej przez niego armii. Podległym jednostkom polecił osiedlić własnymi siłami następujące ilości rodzin żołnierzy: 7 DP, 5 DP, 11 DP i 12 DP po sto rodzin każda; dowódca artylerii z jednostek mu podległych 250 rodzin na terenach podległych 12 DP; szef służby zdrowia armii 250 rodzin na terenach 11 DP; dowódca wojsk pancernych armii 50 rodzin na terenach podległych 5 DP; szef sztabu armii 100 rodzin na terenach podległych 7 DP. Zadanie to miało być wykonane do 25 VIII 1945 r. Tamże, III/60, t. 8, s. 159, rozkaz nr 155 z 22 VII 1945.

⁹ Tamże, III/1, t. 420, s. 35, rozkaz NDWP nr 141 z 5 VII 1945.

ich działalność trwała dłużej i posiadała o wiele większe znaczenie z państwowego punktu widzenia. Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego przykładalo wiele wagi do organizowania grup operacyjnych. Widziało w nich jeden ze środków do przełamania konserwatyizmu chłopca-żołnierza, utrudniającego mu osiedlanie się na nowych terenach, przydzielonych wojsku. Część żołnierzy miała różne obawy i wątpliwości co do warunków, jakie tam zastanie, trwałości swego nowego stanu posiadania itp. Na te i inne wątpliwości odpowiadał organ prasowy 2 Armii Wojska Polskiego: „Należy z całą stanowczością rozwiązać te niepokoje żołnierzy, niepokoje wynikające nie z ich małoduszności, a z ich gospodarskiego i poważnego stosunku do sprawy”¹⁰. Grupy operacyjne miały między innymi przełamywać te wątpliwości i przekonywać żołnierzy o korzyściach płynących z osadnictwa wojskowego.

Obok konieczności zapoznania żołnierzy z ziemiemi im przydzielonymi przemawiało za organizowaniem owych grup i to, że odwlekał się termin ogłoszenia częściowej demobilizacji, jak również fakt, iż na terenach osadnictwa wojskowego trwała w tym czasie akcja wysiedlania ludności niemieckiej. Potrzeba wymagała, by na miejscu znalazł się zastępczy element ludzki, który zabezpieczy gospodarstwa i uchroni je przed zniszczeniem i rozkradaniem. Chociaż grupy operacyjne były za małe, by dać każdemu gospodarstwu indywidualnego gospodarza, to jednak spełniały ważną rolę zabezpieczającą do czasu przybycia właściwych osadników. Przyczyniały się one także poważnie do zapewnienia spokoju i bezpieczeństwa przybyłym już tu i ówdzie osadnikom cywilnym.

Wielkość grup operacyjnych zależna była od ilości gospodarstw, którą dana grupa przygotować miała dla osadników, jednak grupa nie powinna być wynosić mniej niż dwadzieścia osób¹¹. W praktyce grupy te liczyły po trzydziestu i więcej członków, ale były i takie, które miały mniej niż dziesięciu żołnierzy¹². Wynikało to z tego, że pierwotnie

¹⁰ Nie zwlekać (Orzeł Biały, 27 VI 1945, nr 96).

¹¹ Archiwum Państwowe Miasta Wrocławia i Województwa Wrocławskiego (dalej skrót: AP Wrocław), zespół Państwowy Urząd Repatriacyjny 466, s. 9, instrukcja nr 3 Komisji Osadnictwa Wojskowego przy Generalnym Inspektorze Osadnictwa Wojskowego dla grup operacyjnych.

¹² Np. do powiatu Lubań 9 Drezdeńska Dywizja Piechoty wysłała grupę operacyjną liczącą 41 osób, podobne grupy wysłało Dowództwo Okręgu Wojskowego Lublin, Główne Dowództwo Lotnictwa Cywilnego. 1 Drezdeński Korpus Pancerny wysłał grupę w składzie 31 osób, podobnie uczyniły: 3 polowy ambulans weterynaryjny 1 Armii Wojska Polskiego, 11 samodzielny liniowy batalion łączności i 14 Sudecka Brygada Artylerii Przeciwpancernej. 9 Drezdeńska Dywizja Artylerii Przeciwpancernej wysłała grupę liczącą 21 osób, 4 samodzielna eskadra lotnicza łączności 11 osób, tyleż szefostwo służby weterynaryjnej, 15 samodzielny pułk

grupy operacyjne miały być wysyłane przez jednostki począwszy dopiero od samodzielnego pułku¹³. Nie trzymano się jednak tego polecenia i niejednokrotnie samodzielne bataliony i inne jednostki Wojska Polskiego wysyłały także grupy operacyjne¹⁴.

Przy organizowaniu grupy operacyjnej zwracano uwagę na to, by znaleźli się w niej ci żołnierze, którzy wyrazili poprzednio chęć osiedlenia swojej rodziny na terenach osadnictwa wojskowego zgodnie z rozkazem z dnia 3 czerwca 1945 r.¹⁵ i wpisani byli na listę zgłoszeń. Brano pod uwagę w pierwszym rzędzie żołnierzy w wieku powyżej czterdziestu lat, którzy — jak wspomniano — mieli być demobilizowani w pierwszej kolejności. Dążono do tego, by w grupie były reprezentowane możliwie wszystkie pododdziały danej jednostki wojskowej. Zwracano także uwagę na cechy osobiste kandydatów, starano się więc dobierać ludzi pomysłowych, pełnych inicjatywy, zdolnych sprostać nieraz trudnym warunkom na terenie przyszłej działalności, z dala od jednostki, która ich wysłała. Wyszukiwano do grup operacyjnych żołnierzy, którzy cieszyli się sympatią i posiadali autorytet wśród kolegów. Nie zapomniano również i o tym, by w każdej grupie znalazł się w miarę możliwości stolarz, kowal, cieśla itp.¹⁶ Ważną rolę do spełnienia w tak uformowanej grupie operacyjnej miał jej dowódca, dlatego też z reguły funkcje dowódców powierzano oficerom wyróżniającym się energią, zdolnościami i wyrobieniem społecznym, którzy musieli się także znać na rolnictwie. Zadaniem dowódcy grupy operacyjnej było załatwienie wszelkich formalności związanych z objęciem terenu przydzielonego przez Komisję Osadnictwa Wojskowego, kierowanie pracą grupy i opiekowanie się nią, zbieranie potrzebnych informacji, które przekazywał następnie zainteresowanym żołnierzom.

zapasowy lotnictwa 13 osób, Port Lotniczy I klasy Łódź 4 osoby. Do powiatu Lwówek Śląski trzy pułki (44, 47 i 50) 7 brygady artylerii haubic wysłały 113 osób, 5 Mazurska Brygada Inżynieryjno-Saperska 31 osób, 6 samodzielny batalion samochodowo-transportowy 6 osób, 22 samodzielna kompania budowy linii telefonicznych 31 osób, sztab 2 Armii Wojska Polskiego 6 osób. Do powiatu Zgorzelec 8 Drezdeńska Dywizja Piechoty wysłała grupę operacyjną w składzie 31 osób. Do powiatu Żagań 14 Sudecka Brygada Artylerii Przeciwpancernej 16 osób. Do powiatu Żary 11 pułk piechoty 4 Pomorskiej Dywizji Piechoty skierował grupę liczącą 31 osób CAW, protokół nr 345/55, 29, s. 10.

¹³ Tamże, III/1, t. 420, s. 35, rozkaz NDWP nr 141 z 5 VII 1945.

¹⁴ Patrz przypis 12 i 34.

¹⁵ CAW, III/1, t. 420, s. 28, rozkaz NDWP nr 111 z 3 VI 1945.

¹⁶ „Orzeł Biały”, 21 VII 1945, nr 116, instrukcja nr 3 Komisji Osadnictwa Wojskowego przy Generalnym Inspektorze Osadnictwa Wojskowego wydana dla grup operacyjnych.

wreszcie składanie meldunków władzom przełożonym, wojskowym i cywilnym. Zgodnie bowiem z instrukcją „o wynikach swej pracy grupa operacyjna winna zameldować Dowódcy Dywizji i Komisji Osadnictwa Wojskowego, załączając szkic sytuacyjny i podając dokładne wiadomości o stanie gospodarstw wydzielonych im terenów”¹⁷.

Tak uformowane grupy po otrzymaniu skierowania od Komisji Osadnictwa Wojskowego, działającej przy Generalnym Inspektorze Osadnictwa Wojskowego w Poznaniu, udawały się do przydzielonego im powiatu. Na miejscu dowódca grupy operacyjnej otrzymywał od Inspektora Osadnictwa Wojskowego¹⁸ przydział gospodarstw dla reprezentowanej przez niego jednostki. W jednym np. z takich skierowań, wydanych przez Komisję Osadnictwa Wojskowego 23 lipca 1945 r., a adresowanym do dowódcy 7 Łużyckiej Dywizji Piechoty, Inspektora Obwodu Osiedleńczego numer 4, czytamy: „Obywatel podporucznik Skalski Władysław oraz 30 szeregowych jako grupa operacyjna z 47 pułku artylerii haubic wysłany [został] na teren powiatu Lwówek celem wyznaczenia miejscowości na osadnictwo wojskowe żołnierzy i ich rodzin. Grupie operacyjnej należy wydzielić rejon osiedleńczy ... i udzielić najdalej idącej pomocy”¹⁹.

Po załatwieniu tych niezbędnych formalności członkowie grupy operacyjnej przystępowali do pracy. Spełniali oni ważną misję wobec kolegów ze swojego oddziału, gdyż jako pierwsi poznawali bezpośrednio teren, na którym w dalszej kolejności mieli osiedlić się pozostali reflektanci z jednostki. Zgodnie z rozkazami i instrukcjami o zabezpieczeniu gospodarstw przed zniszczeniem członkowie grup pełnili wartę i patrolowali teren, brali udział w najpilniejszych pracach rolnych, robili zasiewy, kosili zboże, zwozili je do stodół, często nawet dokonywali omłotów. Opiekowali się inwentarzem żywym i martwym, przeprowadzali częściowe remonty, a tam gdzie tego wymagała sytuacja, brali udział w wysiedlaniu Niemców.

Grupy operacyjne miały także obowiązek otoczyć opieką wszystkich osadników, którzy jako pionierzy znaleźli się na terenie działania grupy. „Jeżeli na danym terenie już znajdują się osadnicy (nawet niewoj-

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Powiaty osadnictwa wojskowego podzielone zostały na obwody osiedleńcze. Wszystkich obwodów osiedleńczych było pięć. Pierwszy z nich obejmował powiaty Kamień Pomorski, Gryfino; drugi — powiaty Chojna, Sulęcín, Rzepin; trzeci — powiaty Krosno Odrzańskie, Gubin, Żagań, Żary; czwarty — powiaty Zgorzelec i Lubań; piąty — powiat Lwówek Śląski. CAW, III/60, t. 8, s. 131, rozkaz osiedleńczy Generalnego Inspektora Osadnictwa Wojskowego nr 1 z 21 VI 1945.

¹⁹ Archiwum Państwowe Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego (dalej skrót: AP Poznań), zespół Państwowy Urząd Repatriacyjny 2028, s. 46.

skowi), otoczyć ich maksymalną opieką”²⁰ — głosiły instrukcje. Wszystkim tym przedsięwzięciom przyświecał jeden cel, mianowicie przygotowanie odpowiednich warunków bytowych dla rodzin wojskowych i tą drogą zachęcenie żołnierzy do osiedlania się.

Obok bezpośrednich prac związanych z przygotowaniem gospodarstw i ich zabezpieczeniem do czasu przybycia osadników członkowie grup operacyjnych prowadzili także pracę propagandową. Polegała ona na tym, że po dokładnym zorientowaniu się w terenie przeznaczonym na osadnictwo dwóch lub trzech przedstawicieli grupy²¹ wracało do jednostki w celu zapoznania kolegów z tym, co już tam zrobiono, i w jakim stanie znajdują się gospodarstwa. Informowali oni kolegów o ogólnej sytuacji w terenie, o warunkach, jakie ich tam czekają. Np. w 4 samodzielny pułk łączności 3 sierpnia 1945 r. odbył się wiec żołnierzy pułku, na którym dowódca grupy operacyjnej podporucznik Skszydło i szeregowi Chdeniewski i Rakowski opowiedzieli o swej pracy w przydzielonych wioskach powiatu lwóweckiego²². Inne grupy operacyjne niezależnie od bezpośrednich kontaktów i relacji czyniły to również za pośrednictwem prasy wojskowej. Były i takie grupy, które wydawały własne materiały w sprawie osadnictwa wojskowego i pracy grup operacyjnych. Grupa operacyjna pod dowództwem podporucznika Soleckiego obok prac, które była zobowiązana wykonać, uruchomiła pozostawioną w zajętych przez nią miasteczku drukarnię i wydała obszerny biuletyn pt. „Osadnik Wojskowy”. W biuletynie tym członkowie wspomnianej grupy omawiali sprawy związane z osadnictwem wojskowym, wskazywali na korzyści płynące z osadnictwa, opisywali, jak urządzili się pierwsi osadnicy, itp.²³

Dowódcy grup operacyjnych w meldunkach do Komisji Osadnictwa Wojskowego donosili o tym, jakie miejscowości zajęli pod osadnictwo swojej jednostki, jak przedstawia się stan zabudowań, prac rolnych oraz inwentarz żywy we wsiach przydzielonych poszczególnym jednostkom. Np. dowódca grupy operacyjnej Waraszkiewicz z 14 weterynaryjnego szpitala ewakuacyjnego meldował, że jego grupie przydzie-

²⁰ CAW, III/1, t. 420, s. 35; AP Wrocław, zespół Państwowy Urząd Repatriacyjny 466, s. 5.

²¹ *Organizacja i zadania grup operacyjnych* (Polska Zbrojna, 2 VIII 1945, nr 158).

²² AP Poznań, zespół Państwowy Urząd Repatriacyjny 2025, s. 17, meldunek o pracy grupy operacyjnej osadnictwa wojskowego 4 samodzielnego pułku łączności przesłany przez porucznika Malinowskiego, zastępcę dowódcy pułku do spraw polityczno-wychowawczych.

²³ *Inicjatywa grupy operacyjnej osadnictwa wojskowego* (Orzeł Biały, 24 VIII 1945, nr 147).

lono wieś Płakowice²⁴ w powiecie lwóweckim, w której do 18 sierpnia 1945 r. żołnierze skosili 20 ha żyta. Jeżeli chodzi o inwentarz żywy, to było go tu niewiele: „mamy tylko 4 konie i 7 wołów”²⁵. Mimo trudności wśród żołnierzy panował optymizm, a dowódca zapewniał, że grupa da sobie radę, należycie przygotowuje przydzielone gospodarstwa, tak że „nasi osadnicy głodu nie będą mieli”²⁶. Grupa operacyjna pod dowództwem podporucznika Józefa Skszydło z 4 samodzielnego pułku łączności przygotowała wioski Bożewo i Zbójna w powiecie lwóweckim. Do 28 sierpnia 1945 r. grupa ta zakończyła żniwa i rozpoczęła uprawę roli pod siewy, przydzielone wioski oznaczyła napisami polskimi: „Osadnictwo wojskowe jednostki wojskowej pp. 56910”²⁷ w Zbójnej i Bożewie”²⁸. W wioskach tych zorganizowano punkty kontrolne, żołnierze zaś nosili biało-czerwone opaski.

Dowódca samodzielnego batalionu kobiecego im. Emilii Plater²⁹ meldował, że grupa operacyjna z jego jednostki otrzymała jako miejsce osadnictwa wojskowego wioski Zalipie Górne i Zalipie Dolne w powiecie lubańskim. Grupa w składzie trzech oficerów i czterdziestu żołnierzy pod dowództwem kapitana Burga przygotowała teren do osadnictwa. Podpułkownik Lasoń proponował nawet, by wspomniane miejscowości nazwać od imienia batalionu „Osiedle Wojskowe im. Emilii Plater”³⁰. Dowódca 2 samodzielnego szkolnego pułku samochodowego w meldunku z 30 lipca 1945 r. donosił, że grupa operacyjna pułku pod do-

²⁴ W większości zachowanych meldunków przesyłanych do Komisji Osadnictwa Wojskowego przy Generalnym Inspektorze Osadnictwa Wojskowego dowódcy grup operacyjnych podawali nazwy miejscowości często niepoprawnie. Dlatego też wszystkie nazwy użyte sprawdziłem i podałem za S. Rosponda *Słownikiem nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej*, cz. I i II, Wrocław—Warszawa 1951.

²⁵ AP Poznań, zespół Państwowy Urząd Repatriacyjny 2025, s. 56.

²⁶ Tamże.

²⁷ „pp. 56910” — czytaj: poczta polowa numer 56910. Jest to zaszyfrowana nazwa jednostki, pod którą występuje 4 samodzielny pułk łączności. W korespondencji jawnej jednostki wojskowe w celu ukrycia właściwej nazwy posługiwały się odpowiadającą im numeracją poczt polowych. CAW, III/1, t. 101, s. 17; *Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943—1945* (wybór materiałów źródłowych), t. 1, Warszawa 1958, s. 137.

²⁸ AP Poznań, zespół Państwowy Urząd Repatriacyjny 2025, s. 72, meldunek dowódcy grupy operacyjnej 4 samodzielnego pułku łączności podporucznika Józefa Skszydło przesłany 25 VIII 1945 r. do Komisji Osadnictwa Wojskowego przy Generalnym Inspektorze Osadnictwa Wojskowego. Nazw cytowanych wiosek nie zdołałem ustalić (zidentyfikować), dodatkowa trudność polega na tym, że w meldunku nie podano nazw niemieckich wspomnianych miejscowości.

²⁹ Tamże, s. 101, meldunek dowódcy batalionu z 31 VIII 1945.

³⁰ Tamże, 2028, s. 17, pismo dowódcy batalionu do Komisji osadnictwa Wojskowego przy Generalnym Inspektorze Osadnictwa Wojskowego z 11 VII 1945.

wództwem porucznika Ryłko pracuje w wioskach Złoty Potok, Bartoszówka i Karłowiec w powiecie lubańskim, gdzie jej członkowie — wraz z dziesięcioma rodzinami osadników wojskowych, którzy już tam się osiedlili — przygotowują i zabezpieczają gospodarstwa³¹.

Grup takich w powiatach osadnictwa wojskowego na terenie Dolnego Śląska działało do dnia 15 sierpnia 1945 r. ponad czterdzieści w sile około 800 uzbrojonych żołnierzy³². Liczba owych grup wzrosła następnie do ponad siedemdziesięciu, liczba zaś ich członków do około 1500 żołnierzy³³. Na podstawie zebranych materiałów stwierdzić można, że co najmniej sześćdziesiąt osiem związków taktycznych, jednostek i pododdziałów wysłało na teren powiatów Lubań, Lwówek Śląski, Zgorzelec, Żagań i Żary swoje grupy operacyjne³⁴.

³¹ Tamże, 2025, s. 13. Do znanych nam już nazwisk dowódców niektórych grup operacyjnych dodajmy jeszcze te, które nie zostały wymienione. I tak z zachowanych materiałów wynika, że w powiecie lwóweckim dowódcami grup operacyjnych byli: por. Kowalski z 1 zapasowego pułku piechoty, por. Paustowski z 2101 szpitala chirurgicznego (ewakuacyjnego), ppor. Skulski z 47 pułku artylerii haubic; w powiecie lubańskim: ppor. Kemieczko z 9 Drezdeńskiej Dywizji Piechoty, chor. Ryszkiewicz z 11 samodzielnego liniowego batalionu łączności; w powiecie żarskim: ppor. Krzywopłocki z 1 szkolnego pułku piechoty, ppor. Bratenkow z 4 Łużyckiej Brygady Inżynieryjno-Saperskiej; w powiecie zgorzeleckim: chor. Kapuściński z 17 dywizji piechoty. Tamże, s. 25, 31, 32, 53, 84, 100, 112, na podstawie meldunków przesłanych przez dowódców jednostek i dowódców grup operacyjnych.

³² Tamże, 2028, s. 1, a także 2042, s. 77; CAW, III/127, t. 13, s. 83; tamże, protokół 345/55, t. 29, s. 10, oraz protokół 8/52, t. 2149, s. 2, meldunki i sprawozdania.

³³ CAW, III/127, t. 13, s. 83, sprawozdanie z 10 X 1945; tamże, protokół 345/55, t. 29, s. 10, sprawozdanie przewodniczącego Komisji Osadnictwa Wojskowego z 2 VIII 1945; protokół 8/52, t. 2149, s. 2, sprawozdanie z 11 IX 1945; AP Poznań, zespół Państwowy Urząd Repatriacyjny 2042, s. 77, a także 2028, s. 1, spis grup operacyjnych wysłanych w teren osadnictwa wojskowego.

³⁴ Na terenie pięciu powiatów wydzielonych pod osadnictwo wojskowe na Dolnym Śląsku pracowały grupy operacyjne następujących związków, oddziałów i pododdziałów Wojska Polskiego: a) jednostki 1 Armii Wojska Polskiego — 7 Kołobrzeski Pułk Piechoty 3 Pomorskiej Dywizji Piechoty im. R. Traugutta, 8 Bydgoski Pułk Piechoty 3 Pomorskiej DP, 11 pułk piechoty 4 Pomorskiej Dywizji Piechoty im. J. Kilińskiego, 12 Kołobrzeski Pułk Piechoty 4 Pomorskiej DP, 13 Warszawski Samodzielny Pułk Artylerii Samochodowej. 3 polowy ambulans weterynaryjny; b) jednostki 2 Armii Wojska Polskiego — 1 Drezdeński Korpus Pancerny, 7 Łużycka Dywizja Piechoty, 8 Drezdeńska Dywizja Piechoty, 9 Drezdeńska Dywizja Piechoty, 11 Dywizja Piechoty, 4 Łużycka Brygada Inżynieryjno-Saperska, 2 Łużycka Dywizja Artylerii, 6 brygada artylerii lekkiej, 8 brygada artylerii ciężkiej, 9 Drezdeńska Brygada Artylerii Przeciwpancernej, 14 Sudecka Brygada Artylerii Przeciwpancernej, 44 pułk artylerii haubic 7 brygady artylerii haubic, 47 pułk artylerii haubic 7 brygady artylerii haubic, 50 pułk artylerii haubic 7 brygady artylerii haubic, 25 pułk piechoty

Oprócz omawianych działały także wojskowe grupy operacyjne o innym przeznaczeniu, wykonujące — mimo identycznej nazwy — odmienne zadania. Polegały one na zorganizowaniu transportu i przewiezieniu rodzin wojskowych na gospodarstwa w rejonie osadnictwa wojskowego. Grupy te otrzymywały transport samochodowy, żywność i inne niezbędne środki potrzebne do przeprowadzenia zbiorowego przejazdu rodzin na nowe miejsce³⁵. Wyjeżdżały one do miejsca zamieszkania rodzin i pomagały im w zorganizowaniu przeprowadzki także koleją, działając w porozumieniu z placówkami Państwowego Urzędu Repatriacyjnego i władz administracyjnych³⁶.

Znane są również grupy operacyjne, które wysyłała Komisja Osadnictwa Wojskowego na stacje wlotowe ze Związku Radzieckiego i na inne stacje węzłowe w kraju. Zadaniem tych grup było wydzielanie rodzin osadników wojskowych z ogólnego potoku repatriantów i kiero-

10 Sudeckiej Dywizji Piechoty, 27 pułk piechoty 10 Sudeckiej Dywizji Piechoty, 29 pułk piechoty 10 Sudeckiej Dywizji Piechoty, 39 pułk artylerii lekkiej 10 Sudeckiej Dywizji Piechoty, 7 samodzielna kompania ochrony polowego zarządu 2 Armii Wojska Polskiego, Zespół Pieśni i Tańca 2 Armii Wojska Polskiego, 14 ewakuacyjny ambulans weterynaryjny; c) jednostki podległe Naczelnemu Dowództwu WP — Dowództwo Okręgu Wojskowego Lublin, 17 Dywizja Piechoty, 2 Warszawska Brygada Inżynieryjno-Saperska, 5 Mazurska Brygada Inżynieryjno-Saperska, 1 pułk ochrony kolei, 1 zapasowy pułk piechoty, 7 zapasowy pułk piechoty, 11 szkolny pułk piechoty 11 szkolnej dywizji piechoty, 2 samodzielny pułk piechoty, 4 Łużycki Samodzielny Pułk Łączności, 2 samodzielny dywizjon artylerii polowej 1 Warszawskiej Brygady Artylerii Ciężkiej im. Józefa Bema, 8 samodzielny dywizjon pomiarów artyleryjskich, 1 samodzielny batalion kobiecy im. Emilii Plater, 4 samodzielny batalion ochrony Dowództwa Frontu, 11 samodzielny liniowy batalion łączności, 22 samodzielny batalion łączności, 6 samodzielny batalion transportowo-samochodowy, 2 samodzielny batalion roboczy, 5 samodzielny batalion roboczy, 11 samodzielny batalion roboczy, 22 samodzielna kompania budowy linii telefonicznych, 35 frontowy skład saperski, Dowództwo Lotnictwa Frontu, 15 samodzielny zapasowy pułk lotnictwa, 18 pułk lotnictwa cywilnego, 4 samodzielna eskadra lotnicza łączności, 7 rejon bazy lotniczej, Centralny Port Lotniczy Rzeczypospolitej Polskiej, Port Lotniczy I klasy Łódź, Szefostwo Służby Wewnętrznej, Rejonowa Komenda Uzupelnień Toruń, Punkt przesyłkowy nr 2, Katedra Medycyny Sądowej przy Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Szpital Okręgowy nr 5 Poznań, 28 szpital lekko rannych, 29 szpital lekko rannych, 67 szpital ewakuacyjny, 2101 szpital chirurgiczny (ewakuacyjny); d) inne — Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego, 14 specjalny pułk Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Tamże; nazwy jednostek wojskowych, które wymieniono, porównałem z wyd. *Organizacja i działalność bojowa...*, t. I, s. 415 i n.

³⁵ CAW, III/1, t. 420, s. 35, rozkaz NDWP nr 141 z 5 VII 1945.

³⁶ Tamże.

wanie ich według poczt polowych na te punkty rozdzielcze, które obsługiwały osadników wojskowych³⁷.

Działalność grup operacyjnych ożywiła osadnictwo wojskowe. Stało się ono nie tylko planowe i skoordynowane, lecz przede wszystkim realne. Mimo że jeszcze nie było demobilizacji armii³⁸, ilość osiedlonych wojskowych i ich rodzin w poszczególnych powiatach stale wzrastała. Do dnia 11 września 1945 r. na terenach osadnictwa wojskowego osiedliło się 16 701 osadników wojskowych, z czego 2991 w pięciu powiatach osadnictwa wojskowego na Dolnym Śląsku³⁹. Wynikało to stąd, że członkowie grup operacyjnych w większości byli ludźmi zainteresowanymi w wynikach pracy nie tylko ze społecznego punktu widzenia, lecz także osobistego. Byli oni pierwszymi gospodarzami w wioskach, gdzie przyszło im pracować⁴⁰. Przykład pionierów — członków grup operacyjnych — rozwiewał obawy i opory innych. Jednocześnie obecność grup operacyjnych w terenie wzmagała poczucie bezpieczeństwa osadników.

Dzięki rozesłaniu w teren grup operacyjnych zaistniała możliwość osiedlania rodzin wojskowych w sposób planowy. Osadnicy wojskowi, osiedlając się według organizacji jednostek wojskowych, tworzyli już przez to pewną społeczność, społeczność zrodzoną w latach walki z okupantem i wspólnych ciężkich przeżyć. Nie bez znaczenia była również więź regionalna między żołnierzami powołanymi do określonych jednostek wojskowych często z jednej miejscowości czy okolicy, co ułatwiało formowanie się nowej społeczności na nowych terenach. Rola grup operacyjnych w dziele uaktywnienia osadnictwa wojskowego była bardzo poważna. Podkreślał to rozkaz Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego z 5 lipca 1945 r., stwierdzający, że „akcja ta, pomyślana jako przykładowa i przełomowa, posiada ogromne znaczenie państwowe”⁴¹.

Wojskowe grupy operacyjne istniały około trzech miesięcy. Powołano je 5 lipca 1945 r.⁴², a rozwiązane zostały na terenie powiatów Dol-

³⁷ *Niektóre zagadnienia osadnictwa wojskowego* (Polska zbrojna, 23 VIII 1945, nr 176).

³⁸ 10 VIII 1945 ukazał się dekret o częściowej demobilizacji żołnierzy armii czynnej, „Dziennik Ustaw RP”, 1945, nr 31, poz. 187, a zwalnianie nastąpiło w okresie od 10 IX do 20 XII 1945 r. na podstawie rozkazu nr 0181 z 18 VIII 1945, „Dziennik Rozkazów MON”, 1946, nr 1, poz. 10.

³⁹ AP Poznań, zespół Państwowy Urząd Repatriacyjny 2027, s. 34, sprawozdanie zastępcy przewodniczącego Komisji Osadnictwa Wojskowego.

⁴⁰ Np. według ustnej relacji plutonowej Stanisławy Ciąg, dowódcy drużyny z grupy operacyjnej działającej w Zalipiu Górnym i Zalipiu Dolnym, liczącej 43 osoby, mieszka tam do dziś 35 osób na tych gospodarstwach, które zajęły w lipcu 1945 r.

⁴¹ CAW, III/1, t. 420, s. 35, rozkaz NDWP nr 141 z 5 VII 1945.

⁴² Tamże.

nego Śląska rozkazem Dowódcy Okręgu Wojskowego Śląsk z dnia 9 października 1945 r.⁴³ Faktycznie wiele grup operacyjnych przestało istnieć wcześniej, stało się to w sposób naturalny, stopniowy bowiem napływ osadników wojskowych powodował, że dotychczasowa działalność grup operacyjnych była zastępowana przez właściwych gospodarzy.

DIE ENTSTEHUNG UND TÄTIGKEIT DER OPERATIONSGRUPPEN DER MILITÄRANSIEDLER IN NIEDERSCHLESILIEN (JULI—SEPTEMBER 1945)

An der allgemein-nationalen Aktion der Besiedlung der wiedergewonnenen Gebiete nahm auch die polnische Volksarmee teil. In Niederschlesien in den Verwaltungsgrenzen vom 31. Dezember 1945 teilte man der Militärbesiedlung fünf Kreise zu, die an der Westgrenze der Woiwodschaft liegen, und zwar: Lubań, Lwówek Śląski, Zgorzelec, Żagań und Żary. In den oben erwähnten Kreisen wie auch in anderen Kreisen der wiedergewonnenen Gebiete, die für die Militäransiedlung bestimmt wurden, wirkten Operationsgruppen, die durch Militäreinheiten ausgesandt wurden.

Der Aufsatz bespricht die Entstehung, die Ziele und die Aufgaben dieser Gruppen auf dem Gebiet der fünf Kreise Niederschlesiens während der Monate Juli bis September 1945.

Die Operationsgruppen bestanden aus einem Gruppenführer im Range eines Offiziers und 20 bis 30 Unteroffizieren und Soldaten. Die Mitglieder dieser Gruppen waren die zukünftigen Militärsiedler. Ihre Aufgabe war die Sicherung und die Vorbereitung des für die Besiedlung durch ihre Einheiten zugeteilten Gebietes. Nach der Ankunft in dem Bestimmungsort hielten die Mitglieder der Operationsgruppen Wache, patrouillierten das Terrain, nahmen teil an den dringlichsten Feldarbeiten, säten, mähten das Getreide, fuhren es in die Scheunen ein, droschen, sie sorgten für das lebendige und tote Inventar, führten teilweise Renovationen durch, nahmen teil an der Aussiedlung der Deutschen. Die Anwesenheit der Operationsgruppen steigerte das Sicherheitsgefühl der Siedler.

Auf dem Gebiet der fünf Kreise Niederschlesiens wirkten über 70 Operationsgruppen und die Zahl ihrer Mitglieder betrug um die tausendfünfhundert Soldaten aus den Einheiten der 1. und 2. Armee des polnischen Militärs. Diese Leute waren die ersten Militärsiedler, die sich auf dem Gebiet Niederschlesiens niederliessen.

⁴³ Tamże, Dowództwo Okręgu Wojskowego IV. t. 203. s. 9, rozkaz Dowództwa Okręgu Wojskowego Śląsk nr 83 z 9 X 1945.